

KICHIK BIZNES TUSHUNCHASI, RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA IQTISODIYOTDAGI O'RNI

Axmedova Gulira'no Raximjon qizi

Andijon davlat texnika instituti

“Bank ishi va audit” yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada kichik biznes tushunchasi, uning tarixiy rivojlanish bosqichlari hamda zamonaviy iqtisodiyotdagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Maqolada kichik biznesning shakllanishi va rivojlanishiga ta’sir etuvchi iqtisodiy va institutsional omillar ham ko‘rib chiqilgan. Maqolada kichik biznes subyektlarining innovatsion faoliyatdagi roli, bozor iqtisodiyoti sharoitida raqobatbardoshlikni ta’minlashdagi o‘rni hamda ularning iqtisodiy o‘shishga qo‘shayotgan hissasi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: xususiy tadbirkorlik, iqtisodiy rivojlanish, raqobatbardoshlik, hududiy rivojlanish, ishlab chiqarish, xizmatlar sohasi, iqtisodiy o‘shish.

Kirish. Kichik biznes tushunchasi zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim va dinamik tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, u iqtisodiy faoliyatning kichik hajmli, moslashuvchan va tez o‘zgaruvchan shaklini ifodalaydi. Kichik biznes odatda xodimlar soni, yillik aylanma mablag‘i va aktivlar hajmi kabi mezonlar asosida aniqlanadi [1]. Turli mamlakatlarda bu mezonlar farq qilishi mumkin, biroq umumiy maqsad iqtisodiyotda kichik miqyosdagi, lekin samarali faoliyat yurituvchi subyektlarni ajratib ko‘rsatishdir. Kichik biznesning asosiy mohiyati shundan iboratki, u nisbatan kam kapital bilan tashkil etiladi, boshqaruv tizimi sodda bo‘ladi va qaror qabul qilish jarayoni tez amalga oshiriladi. Bu esa kichik biznesni bozor sharoitlariga tez moslashadigan iqtisodiy subyektga aylantiradi. Shu sababli kichik biznes iqtisodiy inqirozlar va bozor tebranishlariga nisbatan yirik korxonalariga qaraganda ko‘proq moslashuvchanlikka ega hisoblanadi.

Kichik biznes tushunchasi iqtisodiy nazariyada tadbirkorlik faoliyatining asosiy shakllaridan biri sifatida qaraladi. U nafaqat daromad olishga qaratilgan faoliyat, balki yangi ish o‘rinlarini yaratish, innovatsiyalarni joriy etish va iqtisodiy raqobatni kuchaytirish vositasi hamdir [2]. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes iqtisodiy o‘shishning muhim drayveri sifatida e’tirof etiladi. Rasmiy iqtisodiy tahlillarga ko‘ra, kichik biznes ko‘plab mamlakatlarda umumiy bandlikning katta qismini ta’minlaydi. Masalan, rivojlangan iqtisodiyotlarda kichik va o‘rta biznes subyektlari jami ish o‘rinlarining 60-70 foizini tashkil etishi kuzatiladi. Bu holat kichik biznesning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatini yanada oshiradi.

Kichik biznesning shakllanishi tarixiy jihatdan bozor munosabatlarining rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. Dastlab kichik hunarmandchilik va savdo faoliyati sifatida paydo bo'lgan kichik biznes vaqt o'tishi bilan zamonaviy ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va innovatsion faoliyat shakllariga aylangan. Bugungi kunda kichik biznes IT, logistika, xizmat ko'rsatish, qishloq xo'jaligi va hatto yuqori texnologiyalar sohasida ham faol rivojlanmoqda [3]. Kichik biznesning asosiy afzalliklaridan biri uning tezkor moslashuvchanligidir. Bozor talablarining o'zgarishi, iste'molchilar ehtiyojlarining yangilanishi va raqobat kuchayishi sharoitida kichik biznes subyektlari tez qaror qabul qilish orqali o'z faoliyatini moslashtira oladi. Bu esa ularning bozorda saqlanib qolish imkoniyatini oshiradi. Shuningdek, kichik biznes innovatsion faoliyatning muhim manbai hisoblanadi. Ko'plab yangi g'oyalar, startaplar va texnologik yechimlar aynan kichik biznes subyektlari tomonidan ishlab chiqiladi. Bu esa iqtisodiyotda innovatsion rivojlanishni tezlashtiradi.

Kichik biznesning yana bir muhim jihati - hududiy rivojlanishga qo'shayotgan hissasidir [4]. Kichik biznes subyektlari nafaqat yirik shaharlar, balki chekka hududlarda ham iqtisodiy faollikni oshiradi. Bu esa hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutni kamaytiradi.

Kichik biznesning rivojlanish bosqichlari iqtisodiy tizimlarning evolyutsiyasi, bozor munosabatlarining shakllanishi va davlatlarning iqtisodiy siyosati bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan. Kichik biznes bugungi ko'rinishga kelguniga qadar bir necha tarixiy va iqtisodiy bosqichlarni bosib o'tgan bo'lib, har bir bosqich uning mazmuni, funksiyalari va iqtisodiyotdagi o'rnini tubdan o'zgartirib borgan.

Birinchi bosqich sifatida kichik biznesning an'anaviy shakllanish davrini ko'rsatish mumkin. Bu davrda kichik biznes asosan hunarmandchilik, dehqonchilik mahsulotlarini sotish va mayda savdo faoliyati ko'rinishida bo'lgan. Iqtisodiy munosabatlar sodda bo'lib, ishlab chiqarish qo'l mehnatiga asoslangan. Bu bosqichda kichik biznes ko'proq oilaviy yoki individual faoliyat sifatida rivojlangan va uning asosiy maqsadi tirikchilikni ta'minlash bo'lgan.

Ikkinchi bosqich - sanoat inqilobi davri bilan bog'liq. XVIII–XIX asrlarda ishlab chiqarish texnologiyalarining rivojlanishi natijasida kichik biznesning shakli ham o'zgarib boshladi [5]. Fabrikalar va yirik sanoat korxonalarini paydo bo'lishi bilan birga kichik biznes ularga xizmat ko'rsatuvchi subyekt sifatida shakllandi. Bu davrda kichik biznes yirik ishlab chiqarish tizimining bir qismi sifatida logistika, ta'minot va xizmat ko'rsatish sohalarida muhim rol o'ynadi.

Uchinchi bosqich - bozor iqtisodiyotining rivojlanish davridir. XX asrning o'rtalaridan boshlab kichik biznes mustaqil iqtisodiy subyekt sifatida rivojlana boshladi. Bozor munosabatlarining kengayishi, raqobatning kuchayishi va iste'molchilar ehtiyojlarining diversifikatsiyasi kichik biznes uchun yangi imkoniyatlar

yaratdi. Bu bosqichda kichik biznes nafaqat xizmat ko'rsatish, balki ishlab chiqarish va innovatsion faoliyatda ham faol ishtirok eta boshladi.

To'rtinchi bosqich - globalizatsiya va texnologik rivojlanish davri hisoblanadi. XXI asrga kelib kichik biznes global iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylandi. Internet, raqamli texnologiyalar va elektron tijoratning rivojlanishi kichik biznes uchun yangi bozorlar ochdi. Endi kichik biznes faqat mahalliy emas, balki xalqaro bozorlarda ham faoliyat yurita boshladi. Bu bosqichda startaplar va innovatsion kichik korxonalar iqtisodiy o'sishning muhim omiliga aylandi.

Beshinchi bosqich - raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish bosqichidir. Hozirgi davrda kichik biznes sun'iy intellekt, big data, raqamli platformalar va avtomatlashtirilgan tizimlar bilan integratsiyalashmoqda. Bu bosqichda kichik biznesning asosiy xususiyati tezkor innovatsiya va yuqori moslashuvchanlikdir. Raqamli platformalar orqali kichik biznes subyektlari minimal resurs bilan global bozorlarga chiqish imkoniga ega bo'lmoqda.

Kichik biznes rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, u doimiy ravishda iqtisodiy sharoitlarga moslashib kelgan. Har bir bosqichda uning funksiyalari kengayib, iqtisodiyotdagi o'rni mustahkamlanib borgan. Bugungi kunda kichik biznes iqtisodiy o'sish, bandlikni ta'minlash va innovatsiyalarni joriy etishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida e'tirof etiladi.

Kichik biznes zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u iqtisodiy o'sish, bandlikni ta'minlash, innovatsiyalarni joriy etish va hududiy rivojlanishni jadallashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznesning iqtisodiyotdagi o'rni yanada oshib, u iqtisodiy tizimning barqarorligini ta'minlovchi asosiy omillardan biriga aylangan [6].

Kichik biznesning eng muhim funksiyalaridan biri - bandlikni ta'minlashdir. Rasmiy iqtisodiy tahlillarga ko'ra, ko'plab mamlakatlarda kichik biznes subyektlari jami ish o'rinlarining katta qismini yaratadi. Bu holat ayniqsa rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda yaqqol namoyon bo'ladi, chunki kichik biznes nisbatan kam kapital talab qiladi va tezda yangi ish o'rinlari yaratishga qodir. Natijada mehnat bozorida ishsizlik darajasi kamayadi va aholi daromadlari oshadi. Kichik biznesning iqtisodiyotdagi yana bir muhim o'rni - ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashdir. Kichik korxonalar iqtisodiyotda moslashuvchan tuzilma bo'lib, bozor talablariga tez javob bera oladi. Ular mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish jarayonini diversifikatsiya qilish orqali yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'sishiga sezilarli hissa qo'shadi. Ayniqsa, kichik biznes ishlab chiqarish zanjirining muhim bo'g'ini sifatida yirik korxonalarni xom ashyo, yarim tayyor mahsulot va xizmatlar bilan ta'minlaydi. Shuningdek, kichik biznes innovatsion faoliyatning muhim manbai hisoblanadi. Ko'plab yangi g'oyalar, texnologik yechimlar va startap loyihalar aynan kichik biznes subyektlari tomonidan ishlab chiqiladi. Bu esa

iqtisodiyotda innovatsion muhitni shakllantiradi va raqobatbardoshlikni oshiradi. Innovatsiyalar orqali kichik biznes yangi mahsulotlar yaratadi, xizmatlar sifatini yaxshilaydi va bozorni rivojlantiradi. Kichik biznesning yana bir muhim jihati hududiy iqtisodiy rivojlanishga qo'shayotgan hissasidir. U faqat yirik shaharlar bilan cheklanib qolmay, balki chekka hududlarda ham iqtisodiy faollikni oshiradi. Bu esa hududlar o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosiblikni kamaytiradi va aholi yashash darajasini yaxshilaydi. Kichik biznes orqali mahalliy resurslardan samarali foydalanish imkoniyati kengayadi. Bundan tashqari, kichik biznes bozor raqobatini kuchaytiradi. Raqobat mavjud bo'lgan iqtisodiyotda mahsulot va xizmatlar sifati oshadi, narxlar esa iste'molchilar uchun maqbullashadi. Kichik biznes yirik korxonalar bilan raqobatga kirishib, bozor muvozanatini ta'minlaydi va monopoliyalashuvning oldini oladi. Kichik biznesning iqtisodiyotdagi o'rnini uning ijtimoiy funksiyasi bilan ham belgilanadi. U aholining turli qatlamlarini, jumladan yoshlar va ayollarni bandlik bilan ta'minlashga xizmat qiladi. Bu esa ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga yordam beradi. Kichik biznes orqali aholi daromadlarining oshishi ijtimoiy farovonlik darajasini ham ko'taradi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznesning o'rnini yanada kengaymoqda. Elektron tijorat, onlayn xizmatlar va raqamli platformalar kichik biznes subyektlariga global bozorga chiqish imkonini bermoqda. Bu esa ularning iqtisodiyotdagi ulushini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, kichik biznes iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, bozor mexanizmlarining samarali ishlashini ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi. U iqtisodiy tizimning moslashuvchanligini oshirib, resurslardan oqilona foydalanishga imkon yaratadi. Kichik biznes subyektlari yangi ish o'rinlarini yaratish orqali bandlik darajasini oshirishga va ishsizlikni kamaytirishga sezilarli hissa qo'shadi. Shu bilan birga, u ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarining diversifikatsiyasini ta'minlab, yalpi ichki mahsulot o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Kichik biznes raqobat muhitini kuchaytirib, mahsulot va xizmatlar sifatining yaxshilanishiga xizmat qiladi. Innovatsion faoliyatni rivojlantirish orqali iqtisodiyotning modernizatsiyalashuv jarayonini tezlashtiradi. Hududiy iqtisodiy rivojlanishda ham muhim o'rin tutib, mintaqalar o'rtasidagi tafovutlarni kamaytirishga yordam beradi. Umuman olganda, kichik biznes iqtisodiy o'sish va barqarorlikni ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.R. Boltaboyev (va boshq.). Kichik biznes va tadbirkorlik: (oliy o'quv yurtlarining barcha ta'lim yo'nalishlari talabalarini uchun o'quv qo'llanma) /; O'zR Oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligi. T.: Noshir, 2011. - 280 b.

2. Shodiyeva G., Tog'ayeva D. A., Sultonov B. A. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni iqtisodiyotda tutgan o'rni //Academic research in educational sciences. – 2022. – T. 3. – №. 5. – C. 610-613.
3. Zapardinovich M. B. KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIK //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2025. – Т. 77. – №. 2. – С. 376-381.
4. Muxitdinov S. Kichik biznesni innovatsion rivojlantirish strategiyasi //MUHANDISLIK VA IQTISODIYOT. – 2025. – T. 3. – №. 9.
5. Maxkamovna M. N. et al. KICHIK BIZNES KORXONALAR IQTISODIYOTI //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2025. – T. 5. – №. 01. – С. 60-67.
6. Mamadaliyeva N. A., Yegembergenova A. KICHIK BIZNES SUBYEKTLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYANING AHAMIYATI //JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS. – 2026. – T. 96. – №. 1. – С. 249-258.